अश्वयुज् स्त्री अश्वेन हयमुखाकारेण युज्यते युज–क्विप्। १अश्विनीनक्षत्रे तस्य तथाकारत्वमस्मेषाशब्दे उक्तम्। अश्वयुजि जातः अण् तस्य वा लुक्। अश्वयुक् २तन्नक्षत्रजाते त्रि० लुगभावे आश्वयुजः स्त्रियां ङीप्। अश्वेन हयाकारवता नक्षत्रेण युज्यते पौर्णमास्यस्मिन् मासे आधारे क्विप्। ३चान्द्राश्विनमासे "अश्वयुक्कृष्णपक्षस्य श्राद्धं कुर्याद्दिनेदिने" स्मृतिः। अश्वेन नक्षत्रेण युक् पौर्णमासी अस्यस्य अर्श० अच्। अश्वयुजोऽयत्र रत्नमाला० अश्वयुजा युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् प्रज्ञा० अण् आश्वयुजोऽयत्र। कर्म्मणि क्विप्। अश्वेन युक्ते ४रथादौ। अश्वेन युनक्ति रथम् कर्त्तरि क्विप्। रथादौ ५अश्वयोजके त्रि०। "वयोदधो अश्वयुजः परिज्वयः" ऋ०भा०५,५४,२।

अश्वरक्षक पु० अश्वं रक्षति रक्ष–ण्वुल्। घोटकपालके।

अश्वरत्न न० अश्वोरत्नमिव उपमि०स०। उच्चैःश्रवसि तस्य हयश्रेष्ठत्वात्तथात्वम् "मथ्यमानेऽमृते जातमश्वरत्नमनुत्तमम्" भा० आ०प० १७अ०। हयरत्नादयोऽयत्र "हयरत्नमहारि च" कुमा०।

अश्वरथ पु० अश्वयुक्तोरथः। १अश्वयुक्ते रथे। गन्धमादनसन्निकृष्टायाम् २नद्यां स्त्री। "पञ्चवर्षाणि पुष्पाणि पात्यन्ते भरतर्षभ!। प्रत्यक्षं सर्वभूतानां नदीमश्वरथां प्रति" भा० व०प० १६०अ०।

अश्वराज पु० अश्वानां राजा श्रेष्ठत्वात् टच्। उच्चैःश्रवसि "यत्र जज्ञे महावीर्य्यः सोऽश्वराजो महाद्युति" भा० आ०प०१७अ०। भगवद्विभूतित्वादपि तस्य श्रेष्ठत्वम् "उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम्" गीता।

अश्वरोधक पु० अश्वं रुणद्धि रुध–ण्वुल्। करवीरे वृक्षे।

अश्वरोह पु० अश्वं रोहति रुह–अण् उप०स०। अश्वारोहे सादिनि।

अश्वल त्रि० अश्वं लाति ला–क ह्रस्व०। १हयग्राहके ऋषिभेदे "अथ हजनकस्य वैदेहस्य होताश्वलो बभूव" बृ०उ०। तदृषेः याज्ञवल्क्यं प्रति प्रश्नप्रतिवचनरूपाख्यायिकाप्रतिपादके २ब्राह्मणे च तच्च "अथ हजनकस्येत्यारभ्य ततोहो ताश्वलोविररामेत्यन्तम्" बृ०उ०। गोत्रापत्ये नडा० फक्। आश्वलायनः। तद्गोत्रापत्ये येन श्रौतसूत्रं गृह्यसूत्रञ्च कृतम् तस्मिन्।

अश्वलक्षण न० अश्वानां शुभाशुभज्ञापकत्वं लक्ष्यतेऽनेन लक्ष–करणे ल्युट् ह्रस्व०। अश्वस्य शुभाशुभसूचक चिह्नभेदे अश्वशब्दे तच्चोक्तम्।

अश्वललित न० वृत्तरत्नाकरोक्ते त्रयोविंशत्यक्षरपादके वर्णवृत्तभेदे "यदि ह नजौ भजौभ्जभलगास्तदाश्वललितं हरार्कयतिमत्"। इदमद्रितनयेति छन्दोम०।

अश्वलाला स्त्री अश्वस्य लालेवाकृत्या। ब्रह्मसर्पे हलाहलसर्पे जटाध०। अश्वलोमेति पाठान्तरम्। अश्वस्य लोमे वालतिरस्य" तत्र विग्रहः।

अश्ववक्त्र पु० अश्वस्य वक्त्रमिव वक्त्रमस्य। १किम्पुरुषे देवयोनिभेदे अश्ववदनहयमुखादयोऽयत्र। २हयग्रीवे विष्णुमूर्त्तिभेदे अश्वशिरःशब्दे विवृतिः। तद्ध्यानेन च तन्मूर्त्तिरूपा तन्त्रसा०। "शरच्छशाङ्कप्रभमश्ववक्त्रं शुक्लामबैराभरणैः प्रदीप्तम्। रथाङ्गशङ्खाब्जितबाहुयुग्मं जानुद्वयन्यस्तकरं भजामः"।

अश्ववत् त्रि० अश्वोऽस्यस्य मतुप् मस्य वः। १अश्वयुक्ते। "दधानो गोमदश्ववत् सुवीर्य्यम्" ऋ० ८,४६,५। मन्त्रे क्वचित् दीर्घः अश्वावान्। "भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमाशुं नरः" ऋ० १,८३,४। अश्वे इव अश्वस्येव वा वति। २हयसदृशे अव्य०। अश्वेन तुल्यं क्रिया वति। ३हयवत् क्रियातुल्यक्रियायाम् अव्य०। अश्वमर्हति वति। ४हयार्हे अव्य०। [नोहेय सादिनि।

अश्ववह पु० अश्वेन उह्यते वह–कर्म्मणि वा अच्। हये-

अश्ववार पु० अश्वं वारयति चु०इ–अण् उप०स०। हयनिवारके सादिनि "दुःखेन निश्चक्रमुरश्ववाराः" माघः। ण्वुल्। अश्ववारकः तत्रैव। ल्यु अश्ववारणोऽयत्र। अश्ववारलक्षणादिकमुक्तमश्वशास्त्रे यथा "ब्राह्मणान् शक्तिदानेन साम्ना चैव तु क्षत्रियान्। वैश्यं दण्डेन शब्देन शूद्रं दण्डेन वाहयेत्। प्रत्यूषे वाहयेद्विप्रं क्षत्रियं प्रहरे गते। वैश्यं संध्यागते काले शूद्रं रात्रौ च वाहयेत्। सत्वं च त्रिविधं प्रोक्तमुत्तमाधममध्यमम्। उत्तमं चोपशामेन साम्ना दण्डेन मध्यमम्। शब्दाङ्केन च दण्डेन वाहये दधमम्बुधः। सहजे निर्मले वाहे तैलदुग्धसमरूपवान्। शालिश्च द्विविधा प्रोक्ता बलदौर्बल्यसम्भवा। बलिष्ठो दुर्बलत्वेन दुर्बलोऽपि बलेन वा। क्लेशेनोपाधिकायांश्च सत्वं ज्ञात्वा च वाहयेत्। सार्द्रां सुकठिनां चैव पाषाणोदकसंयुताम्। तृणकाष्ठसमायुक्तां रङ्गभूमिं तु वर्ज्जयेत्। समां च विपुलां चैव किञ्चित्पांशुसमन्विताम्। एकान्ते विजने रम्ये रङ्गभूमिं तु कारयेत्। स्थूलः क्रोधी च मूर्खश्च चित्तोत्सुकश्चलासनः। अस्थाने दण्डपाती योवाजी तस्य न सिध्यति। प्रचलति यस्य कटिरूर्द्ध्वबाहुर्दण्डपातः। न